

УДК 316.62:378-057.87

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.21>

Лосієвська Ольга Геннадіївна,

доктор психологічних наук, доцент,

професорка кафедри психології та соціології

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0000-0002-6113-7997

Бохонкова Юлія Олександрівна,

доктор психологічних наук, професор,

професорка кафедри психології та соціології

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0000-0003-2549-0483

Лосієвський Володимир Іванович,

здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0000-0001-5281-6587

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ГНОСТИЧНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ГРУПИ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE RESEARCH OF THE Gnostic-COGNITIVE GROUP OF COMMUNICATIVE COMPETENCES AMONG FUTURE HUMANITARIAN SPECIALISTS

У статті представлені результати дослідження гностично-пізнавальної групи комунікативних компетенцій у майбутніх фахівців гуманітарного профілю. Представлено структуру комунікативної компетентності як детермінанти професійного становлення майбутнього фахівця гуманітарного профілю, у складі якої виділяються змістовно-сміслова, гностично-пізнавальна і операціонально-діяльнісна групи компетенцій, що різняться за змістом функціонального навантаження. Стаття надає дослідження гностично-пізнавальної групи компетенцій, яка являє собою систему знань, що характеризують зміст і специфіку професійного спілкування фахівця-гуманітарія; сутність, структуру, функції, види, закономірності розвитку спілкування взагалі і професійного зокрема; стилі спілкування і особливості власного комунікативного стилю; методи і прийоми розвитку комунікативних умінь і їх самоаналіз з точки зору визначення ефективності; перцептивні вміння та інтелект. Надано розподіл кількісних результатів досягнень майбутніх фахівців гуманітарного профілю в галузі знань психології спілкування відповідно до їх рівня комунікативної компетентності, показники знань майбутніми фахівцями гуманітарного профілю основ невербального спілкування відповідно до рівня комунікативної компетентності та кількісний розподіл за рівнями вираженості рефлексивності.

Ключові слова: гностично-пізнавальна група компетенцій, комунікативні компетенції, майбутні фахівці гуманітарного профілю, невербальна комунікація, показники психології спілкування, рефлексивність.

The article reveals the results of the research of the gnostic-cognitive group of communicative competences among future specialists of the humanitarian field. The structure of communicative competence is presented as a determinant of the professional formation of a future specialist in the humanitarian field, which includes subject-semantic, gnostic-cognitive and operational-activity groups of competences that differ in the content of the functional load.

The article provides a study of the gnostic-cognitive group of competencies, which is a system of knowledge that characterizes the subject and specificity of the professional communication of a humanitarian specialist; essence, structure, functions, types, patterns of development of communication in general and professional communication in particular; communication styles and features of one's own communication style; methods and techniques for the development of communication skills and their self-analysis from the point of view of determining effectiveness; perceptual skills and intelligence. The distribution of the quantitative results of the achievements of future specialists in the humanitarian profile in the field of knowledge of the psychology of communication according to their level of communicative competence, the indicators of knowledge of the future

specialists of the humanitarian profile in the basics of non-verbal communication according to the level of communicative competence, and the quantitative distribution according to the levels of expressiveness of reflexivity are provided.

Key words: *gnostic-cognitive group of competences, communicative competences, future specialists of the humanitarian field, non-verbal communication, indicators of the psychology of communication, reflexivity.*

Процес професіоналізації у сучасній вищій школі має забезпечувати розвиток особистості майбутнього фахівця гуманітарного профілю, компетентного не тільки у професійній галузі, але й у напрямку формування активної життєвої позиції, соціальної мобільності, громадянської свідомості, ініціативності, почуття відповідальності, самовдосконалення, розвитку культури міжособистісного спілкування. Тобто майбутній фахівець-гуманітарій у процесі професіоналізації має стати компетентним при вирішенні будь яких завдань (А. Галян, І. Галян, С. Гвозд'їй, М. Гринців, Л. Онуфрієва, П. Перепелиця, Л. Пілецька, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Радул, В. Рибалка, О. Чуйко та ін.).

Компетентність і професіоналізм – взаємопов'язані поняття, які характеризують ефективність професійної діяльності, включаючи і готовність до неї. Разом із тим, термін компетентність розглядається більш широко і є родовим, а професіоналізм – видовим, по відношенню до нього, поняттям: професіоналізм свідчить про компетентність у певному виді діяльності, а компетентність може характеризувати не тільки професійну, а й успішну загально-соціальну діяльність (Л. Вольнова, Н. Гордієнко, В. Гриньова, О. Гура).

Особистості, що досягають успіху, відрізняються від протилежних їм тим, що мають свій власний стиль і концепцію, вміння проектувати свій образ.

Ч. Кулі, Г. Мід висловлювали ідею про те, що людині властиво демонструвати різні соціальні ролі (патерни) різним партнерам, щоб представити себе найбільш вигідним чином і справити найкраще враження.

У демонструванні соціальних ролей важливими є саме комунікативні компетенції, які визначають здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти, а також певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування, ступінь оволодіння комунікативними якостями, пов'язаними з необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, з об'єктами оточуючого світу та його інформаційними потоками, вміння знаходити, перетворювати і передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі (Б. Беляєв, А. Хуторський). Під комунікативними компетенціями дослідники розуміють й рівень

сформованості міжособистісного досвіду, який необхідний фахівцю, щоб у межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у суспільстві (Ю. Ємельянов). Саме комунікативні компетенції передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню; визначають успішність спілкування в цілому (Б. Беляєв). Комунікативні компетенції – це інтегральні особистісні якості, що забезпечують ситуаційну адаптивність і володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, можливість адекватного відображення психічних станів і особистісного складу іншої людини, вірної оцінки її вчинків, прогнозування на їх основі особливостей соціальної поведінки особистості тощо (В. Куніцина).

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, з якої майбутній здобувач вищої освіти отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій та особливості міжособистісної взаємодії. У процесі опанування комунікативною сферою він запозичує з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм (Н. Чепелева).

Комунікативна компетентність є важливою якістю в структурі професійної компетентності майбутнього фахівця-гуманітарія і зумовлює ефективність розвитку інших її складових.

Комунікативна компетентність виступає якісною характеристикою майбутнього фахівця-гуманітарія як суб'єкта професійної діяльності, що визначається наявністю відповідних професійним функціям комунікативних знань, умінь, здібностей і ступенем готовності виконувати професійну діяльність гуманітарного профілю, а також наявністю відповідних професійним вимогам особистісних якостей, які включають систему цінностей, установок і виконують регулятивну функцію.

Вона визначає успішність реалізації соціально-комунікативних функцій професійної діяльності, містить характеристики, установки, цінності особистості майбутнього фахівця гуманітарного профілю, що дозволяють встановлювати і підтримувати психологічний контакт з різними учасниками спілкування, долати психологічні і комунікативні

бар'єри; забезпечувати коректне, шанобливе, емпатійне ставлення до людей; передбачає вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування і технологіями соціальної взаємодії, в тому числі механізмами комунікативної взаємодії в міжособистісному спілкуванні [1].

Саме гностично-пізнавальна компетенція являє собою систему знань, що характеризують: зміст і специфіку професійного спілкування фахівця-гуманітарія; сутність, структуру, функції, види, закономірності розвитку спілкування взагалі і професійного зокрема; стилі спілкування і особливості власного комунікативного стилю; методи і прийоми розвитку комунікативних умінь і їх самоаналіз з точки зору ступеню ефективності; перцептивні вміння та інтелект.

Для діагностики гностично-пізнавальної групи компетенцій було обрано такі показники: знання про сутність, структуру, функції, види, закономірності розвитку спілкування в цілому і професійного зокрема; перцептивні вміння.

В якості діагностичного інструментарію були використані тест Л. Терстоуна; тести досягнень на визначення загального рівня обізнаності здобувачів вищої освіти в області психології спілкування і основ невербальної комунікації (мова тіла) (у модифікації І. Бевзюк) [1; 2; 7], анкета на вивчення комунікативної компетентності студентів О. Касаткіної [1; 3; 7], яка була модифікована з урахуванням предмету нашого дослідження.

Розподіл кількісних результатів досягнень майбутніх фахівців гуманітарного профілю в галузі знань психології спілкування відповідно до їх

рівня комунікативної компетентності представлені у таблиці 1 (див табл. 1).

Отже, у підсумку 20,3% майбутніх фахівців гуманітарного профілю мають високий рівень знань про психологічні аспекти спілкування, 3,2% не впоралися з завданнями на достатньому рівні, отримавши менше 22 балів, інші виявили середній і вище середнього рівні (26,1% і 21,9% відповідно).

Як ми бачимо з таблиці, переважна кількість високих балів належить групі з високим рівнем комунікативної компетентності – 25,3%, середній рівень займає також значну частину групи – 20,9%, а низький має лише 7,4%.

Якісні показники найвищі у групі майбутніх фахівців гуманітарного профілю з високим рівнем самооцінки комунікативної компетентності (73,4%) значно перевищують, ніж у групі з низьким рівнем самооцінки комунікативної компетентності (49,7%).

В результаті контент-аналізу визначено рейтинг середніх оцінок за кожним із зазначених напрямків знань з основ спілкування, показаних майбутніми фахівцями гуманітарного профілю.

Аналіз середніх балів відбувався з розрахунком кількості запитань за кожним з напрямків з подальшим переведенням їх у відсотки для порівняння (див. табл. 2).

Майбутні фахівці гуманітарного профілю найкраще виявили знання вербальних засобів спілкування: перше місце в рейтингу – 65,4% правильних відповідей, на другому місці – комунікативний аспект спілкування – 63,1%, на третьому місці функції спілкування – 57,2%, на четвертому

Таблиця 1

Показники знань майбутніх фахівців гуманітарного профілю з основ психології спілкування відповідно до рівня комунікативної компетентності

Рівні досягнень	Рівні комунікативної компетентності							
	Високий		Середній		Низький		Всього	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	75	25,3	89	20,9	10	7,4	174	20,3
Вище середнього	76	25,5	103	24,3	9	6,7	188	21,9
Середній	67	22,6	108	25,5	48	35,6	223	26,1
Достатній	79	26,6	114	26,8	51	37,8	244	28,5
Низький	0	0	10	2,5	17	12,5	27	3,2

Таблиця 2

Середні оцінки показників знань майбутніх фахівців гуманітарного профілю основ психології спілкування

Показники	Кількість питань (Σ)	Середній показник	%	Рейтинг
Засоби вербальної комунікації	7	4,5	65,4	1
Комунікативний аспект спілкування	8	5,3	63,1	2
Функції спілкування	4	2,4	57,2	3
Засоби невербальної комунікації	11	6,3	55,4	4
Ефекти соціальної перцепції	4	1,8	42,1	5
Перешкоди у спілкуванні (бар'єри, конфлікти)	6	2,2	37,9	6

місці невербальні засоби спілкування – 55,4%, на п'ятому місці ефекти соціальної перцепції – 42,1%, на останньому – конфлікти і бар'єри спілкування – 37,9%.

Крім теоретичних знань в області психології спілкування було проведено оцінку обізнаності майбутніми фахівцями гуманітарного профілю засобів невербальної взаємодії, феномен яких розглядався у контексті соціальної перцепції як особистісне утворення, наділене когнітивно-регуляторною функцією (В. Лабунська [4; 7]).

Встановлено, що між вербальними і невербальними засобами спілкування є своєрідний розподіл функцій: перші відповідають за передачу інформації, другі формують ставлення до партнера, розуміння його намірів. Невербальні сигнали дозволяють зрозуміти справжні почуття і думки співрозмовника, оскільки є несвідомими, спонтанними та в переважній більшості важко контрольованими когнітивною сферою [1; 7].

Уміння зрозуміти невербальні сигнали сприяє формуванню культури спілкування, підвищує комунікативну компетентність майбутнього фахівця гуманітарного профілю.

Аналіз наукової літератури (І. Бевзюк, Я. Дашкевич, В. Лабунська, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Палеха, А. Піз, Е. Холл, Ф. Хміль та ін.) [1; 2; 3; 6; 7; 8; 9] показав розподіл невербальних засобів спілкування на групи, в основі яких першорядні способи буття і існування матерії (рух, час, простір):

- 1) оптико-кінетична система знаків (кінетика) – жести, міміка, поза. Джерелом психологічної інформації є обличчя, руки, положення тіла;
- 2) організація простору і часу спілкування (проксемика) – тимчасові затримки початку ділового спілкування, розташування партнерів під час спілкування, дистанції у спілкуванні тощо;
- 3) паралінгвістична система або система вокалізації – якості голосу, його діапазон, тональність;
- 4) екстралінгвістична знакова система – темп, паузи, сміх, покашлювання тощо).

Для оцінки розуміння майбутніми фахівцями гуманітарного профілю низки аспектів невербальної комунікації, був задіяний тест І. Бевзюк [1; 7], в основу якого покладено графічні зображення і їх інтерпретація за А. Пізом [6; 7].

Для зручності порівняння показників тесту і визначення рівня досягнень майбутніх фахівців гуманітарного профілю отримані результати були переведені у відсотки.

Таким чином, загальний показник знань майбутніми фахівцями гуманітарного профілю основ невербального спілкування становить 73,6%, що

відповідає достатньому рівню згідно Болонській системі оцінювання.

Більш високу обізнаність майбутні фахівці гуманітарного профілю показали в області оптико-кінетичної системи знаків (78,3% правильних відповідей), ніж в області знань проксемики (62,5%).

У свою чергу, серед оптико-кінетичних знаків більше правильних відповідей отримано в категорії «пози» (79,6%) із зниженням позитивних результатів за категоріями «жести» (67,8%) і «міміка» (63,7%).

Порівнянню піддавалися також знання позитивних і негативних сигналів тіла. До негативних сигналів було віднесено ті, які несуть інформацію про негативне налаштування суб'єкта спілкування (агресивність, конфліктність, зверхність, демонстрація переваги, критичність, небажання слухати, негативні думки тощо) або його негативні стани (тривога, страх, напруга, хвилювання, потреба у підтримці, сумніви, нервозність та ін.), а до позитивних ті, які відображають позитивні почуття суб'єктів спілкування або позитивне ставлення до предмету розмови, співрозмовника.

Виявилось, що майбутні фахівці гуманітарного профілю більш обізнані щодо позитивних сигналів, що є показником досягнень вище середнього рівня.

Результати знань негативної симптоматики невербальних засобів значно нижче і становить близько 50% правильних відповідей у цій категорії карток.

Розподіл кількісних результатів досягнень майбутніх фахівців гуманітарного профілю в області невербального спілкування відповідно до їх рівнів комунікативної компетентності представлено у таблиці 3 (див. табл. 3).

Як і в результатах попереднього тесту, високі результати отримано в групі з високим рівнем комунікативної компетентності (якісний показник становить 76,5%), що майже на 20% більше у порівнянні з групою з низьким рівнем комунікативної компетентності (якісний показник – 56,3%).

Всього по вибірці високих результатів виявилось не так багато – лише 22,3%, 26,7% мають рівні середній і вище середнього; не виконали завдання навіть на достатньому рівні 26,2% майбутніх фахівців гуманітарного профілю.

Порівняння результатів двох тестів показало зниження показників за другим тестом по всій вибірці в цілому (рис. 1), що вказує на необхідність посилення комунікативної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю в галузі знань невербальної поведінки, оскільки

Показники знань майбутніми фахівцями гуманітарного профілю основ невербального спілкування відповідно до рівня комунікативної компетентності

Рівні ідосягнень	Рівні комунікативної компетентності							
	Високий		Середній		Низький		Всього	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	76	25,6	96	22,6	13	9,6	185	21,6
Вище середнього	75	25,3	100	23,7	16	11,9	191	22,3
Середній	76	25,6	106	25,0	47	34,8	229	26,7
Достатній	70	23,5	110	25,9	44	32,6	224	26,2
Низький	0	0	12	2,8	15	11,1	27	3,2

дана складова є важливою в структурі комунікативних компетенцій професіоналізму майбутніх фахівців-гуманітаріїв, яким необхідно спілкуватися в складних, часто невизначених і неоднозначних ситуаціях.

Рис. 1. Порівняння показників досягнень за тестами на визначення загального рівня обізнаності майбутніх фахівців-гуманітаріїв в області психології спілкування і основ невербальної комунікації (за І. Бевзюк)

Рефлексивність як інтерпсихічна властивість особистості [5; 7; 9] оцінювалася нами за допомогою тесту Л. Терстоуна за відповідною шкалою.

Результати загального розподілу за рівнем рефлексивності по всій вибірці надаються на рис. 2.

Згідно з результатами дослідження 7,8% майбутніх фахівців гуманітарного профілю мають дуже низький рівень розвитку рефлексивності; 38,3% – низький; 37,9% – середній і тільки 16,0% – високий.

Середні показники шкал тесту по групах з різним рівнем сформованості професійної комунікативної компетентності розподілилися наступним чином:

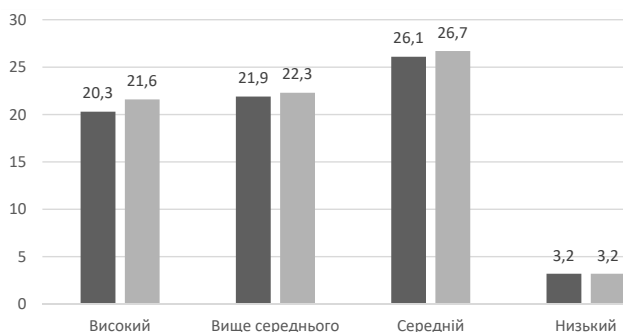

Рис. 1. Порівняння показників досягнень за тестами на визначення загального рівня обізнаності майбутніх фахівців-гуманітаріїв в області психології спілкування і основ невербальної комунікації (за І. Бевзюк)

– в групі з низьким рівнем комунікативної компетентності середній показник дорівнює 18,6 балів (при max=40 балів),

– в групі з середнім рівнем – 20,5 балів,

– в групі з високим рівнем – 25,8 балів.

Таким чином, рефлексивність майбутніх фахівців гуманітарного профілю має недостатній рівень розвитку при тому, що ця риса є універсальною якістю особистості, яка сприяє успішному засвоєнню, розширенню і перетворенню соціального досвіду і визначає успішність комунікативного процесу в цілому.

Саме на ній базуються міжособистісні відносини, досягається результативність будь-якого комунікативного процесу, цілеспрямованої дії, спрямованої на суб'єктів спілкування. Розвиненість цієї якості характеризує особистість як схильну до роздумів, теоретизації, самоспостереження.

Встановлено, що гностично-пізнавальна компетенція знаходиться у прямому статистично значущому зв'язку з внутрішньою мотивацією ($r = 0,51$; $p \leq 0,01$).

Отже, можна констатувати, що гностично-пізнавальна група компетенцій як компонент

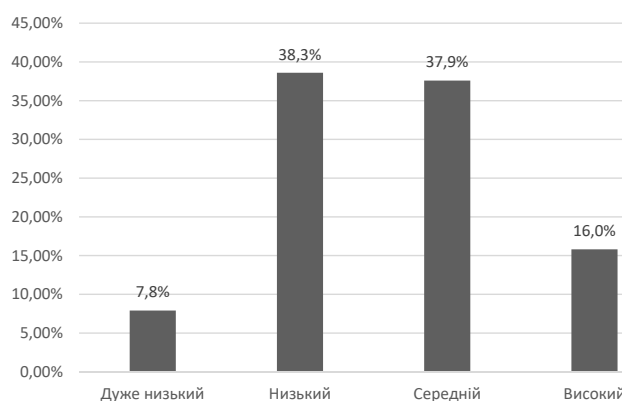

Рис. 2. Кількісний розподіл за рівнями вираженості рефлексивності по вибірці

комунікативної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю найбільше виражена саме в групі досліджуваних з високою комунікативною компетентністю, більш знижений рівень спостерігався в групі з низькими самооцінками комунікативної компетентності. Причому, така тенденція відображена в результатах всіх виділених в емпіричному дослідженні показниках: знання про сутність, структуру, функції, види, закономірності розвитку спілкування, перцептивні уміння, рефлексивність.

Встановлено, що практична реалізація процесу розвитку комунікативних компетенцій професіоналізму майбутніх фахівців гуманітарного профілю повинна включати відповідну теоретичну підготовку щодо низки питань спілкування, зокрема:

- комунікативних і психологічних бар'єрів спілкування і засобів їх подолання;
- конструктивних способів вирішення конфліктів у взаємодії;
- ефектів соціальної перцепції;
- основ невербальної комунікації.

Розвиток рефлексивності також повинен здійснюватися методами активного соціально-психологічного навчання, тому що саме рефлексивність виступає значущою складовою комунікативних компетенцій професіоналізму майбутніх фахівців гуманітарного профілю і рівень розвитку якої є недостатнім.

Таким чином, комунікативна компетентність як детермінанта професійного становлення майбутнього фахівця гуманітарного профілю має складну структуру, в складі якої виділяються змістовно-смілова, гностично-пізнавальна і операціонально-діяльна групи компетенцій, що різняться за змістом функціонального навантаження.

Гностично-пізнавальна компетенція являє собою систему знань, що характеризують: зміст і специфіку професійного спілкування фахівця-гуманітарія; сутність, структуру, функції, види, закономірності розвитку спілкування взагалі і професійного зокрема; стилі спілкування і особливості власного комунікативного стилю; методи і прийоми розвитку комунікативних умінь і їх самоаналіз з точки зору ступеню ефективності; перцептивні вміння та інтелект.

Проведений емпіричний етап дослідження гностично-пізнавальної групи дозволив підтвердити, що розвиток комунікативних компетенцій може розглядатися в якості важливої детермінанти професійного становлення майбутнього фахівця гуманітарного профілю. Результати, отримані на констатувальному етапі дослідження, були враховані при побудові системного програмно-цільового проекту соціально-психологічного супроводу процесу розвитку комунікативних компетенцій професіоналізму майбутнього фахівця-гуманітарія.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бевзюк І. М. Психологічні особливості емоційного компоненту комунікативної компетентності майбутнього працівника прокуратури. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2013. Вип. 42. С. 278–285.
2. Бевзюк І. М. Окремі аспекти методологічних підходів психологічних знань у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх прокурорів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 49–53.
3. Касаткіна О. В. Деякі аспекти вивчення комунікативної компетентності студентів. *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка*. К., 2005. Т.7. Вип.6. С. 155–161.
4. Лабунская В. А. Невербальное поведение: структура и функции (социально-перцептивный подход). Р. : РГУ, 1986. С. 5–35.
5. Лобанов А. П. Практикум по общей и когнитивной психологии : практикум. Мн. : БГПУ. 2014. 144 с.
6. Лосієвська О. Г. Відповідальність як чинник адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі / Т. Г. Дріга, В. Ю. Завацький, О. Г. Лосієвська та ін. ; за ред. Н. Є. Завацької. *Севеодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля*, 2016. 240 с.
7. Лосієвська О. Г. Психологічні засади розвитку комунікативних компетенцій професіоналізму майбутнього фахівця гуманітарного профілю : монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2020. 320 с.
8. Three Scientific Facts about Ukrainian and Polish Law-Students: Verification of Statistical Hypotheses about their Preferences of Learning at Lectures / V. Okulich-Kazarin, M. Zhurba, Yu. Bokhonkova, O. Losiyevska. *European of Contemporary Education*. 2019. № 8(3). P. 562–573. Published in the Slovak Republic. The journal is included in Scopus (Q2). DOI: 10.13187/ejced.2019.3.562
9. Savignon S.J. Evaluation of Communicative Competence: the ACFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*. 2005. V. 69. P. 129–134.